

ભારતીય કૃષિ અનુસંધાન પરિષદ – કેન્દ્રીય કપાસ સંશોધન કેન્દ્ર, નાગપુર

ICAR-Central Institute for Cotton Research, Nagpur

An ISO 9001:2015 Certified Organization

૩૦ જુલાઈ થી ૫ ઓગષ્ટ, ૨૦૨૬ દરમિયાન કપાસની ખેતી પદ્ધતિ માટે આઠમી અઠવાડિક સલાહ

(અ) જમીન તંદુરસ્તી, પોષણ, કિટકીય જીવાતો અને રોગોનાં વ્યવસ્થાપન માટેની સામાન્ય સલાહ

કપાસનાં પાકનાં વધુ ઉત્પાદન માટે જમીનમાં સપ્રમાણ પોષણ, પાણી વ્યવસ્થાપન અને જીવાત અને રોગ વ્યવસ્થાપન માટેની આગોતરી મોજણી અત્યંત જરૂરી છે. પાકની યોગ્ય વૃદ્ધિ અને જુસ્સો જાળવવા, ઉત્પાદન ખર્ચ ઘટાડવા અને પાકને જીવાત અને રોગનાં નુકશાનથી અટકાવવા સર્વગ્રાહી અને સંકલિત પાક વ્યવસ્થાપન પદ્ધતિનું અમલીકરણ કરવું.

જમીનની તંદુરસ્તી અને પોષણ વ્યવસ્થાપન (સંકલિત પોષણ વ્યવસ્થાપન)

- **પ્રાથમિક મુખ્ય પોષક તત્વોની શ્રેષ્ઠ ઉપલબ્ધતા :** જમીનની તંદુરસ્તી સુધારવા પાક ફેરબદલી, જમીનમાં જૈવિક સુધારકોનો વપરાશ અને આચ્છાદિત પાકોની વાવણી અને વાવણી પહેલાં જમીન ચકાસણી આધારીત જરૂરીયાત મુજબનો રાસાયણિક ખાતરોનો વપરાશને પ્રાધન્યતા આપવી.
- **સુક્ષ્મ પોષક તત્વોનો વપરાશ :** પાકમાં ગૌણ અને સુક્ષ્મ તત્વોની ઉણપોની (ઝીંક, બોરોન, મેન્ગેનીઝ અને મેગ્નેશીયમ) માહિતી મેળવી જરૂરીયાત મુજબ આગોતરા છંટકાવ કરવા.

સંકલિત રોગ વ્યવસ્થાપન (આઈડીએમ)

- **રોગો આવતાં અટકાવવાની પદ્ધતિ :** જમીન જન્ય અને વાનસ્પતિક અવસ્થામાં થતાં રોગોનાં વ્યવસ્થાપન માટે સંકલિત ખેત પદ્ધતિઓ જેવી કે, ખેતરમાં યોગ્ય સાફ-સફાઈ રાખવી, જૈવિક દવાઓ અને જૈવિક ખાતરો દ્વારા બીજ અને જમીનમાં માવજત આપવાથી છોડોની તંદુરસ્તી વધે છે અને રોગનું સંક્રમણ અટકે છે.
- **વાનસ્પતિક અવસ્થામાં થતાં રોગોનું નિયંત્રણ :** વધુ ભેજવાળા સમયગાળા દરમિયાન ખેતરમાં નિયમિત મોજણી કરવી અને જ્યારે વાતાવરણ રોગોનાં ઝડપી વિકાસ માટે અને ફેલાવા માટે અનુકૂળ હોય ત્યારે ભલામણ કરેલ ફુગનાશક દવાનો વિવેકપૂર્ણ વપરાશ કરવો.

સંકલિત જીવાત નિયંત્રણ (આઈપીએમ)

- **ખેતરમાં આગોતરી મોજણી કરવી :** યુસીયાં પ્રકારની જીવાતો (શ્રીપ્સ, મોલોમશી, લીલાં તડતડીયા અને લાલ કથીરી) અને જીંડવા કોરી ખાનારી ઈયળોની મોજણી માટે ખેતરમાં અઠવાડિક આગોતરી મોજણી અને નિગાહ રાખવી.
- **પિંજર અને જૈવિક દવાઓનો વપરાશ :** ખેતરમાં પાકની પ્રારંભિક અવસ્થામાં પુખ્ત ફુદાઓની અવર-જવરની મોજણી માટે ફેરોમોન ટ્રેપ લગાડી જીવાતનાં ઈંડા મુકવાનાં જીવનક્રમની જાણકારીનું અનુમાન મેળવવું અને જૈવિક, કુદરતી કે વનસ્પતિજન્ય દવાઓનો પ્રારંભિક વપરાશ કરવો.
- **કુદરતી દુશ્મનોની જાળવણી :** કુદરતી દુશ્મનો જેવાં કે, પરભક્ષી દાળિયાં કિટકો, લીલી પોપટી અને મોટી આંખ ધરાવતાં પરભક્ષી યુસીયાંઓની જાળવણી માટે વધુ ઝેરી અને બિન પસંદગીકારક દવાઓનાં વપરાશને ટાળીને પરભક્ષીઓ સામે અત્યંત સલામત દવાઓની પસંદગી કરવી.
- **રાસાયણિક નિયંત્રણનાં પગલાંઓનો વિવેકપૂર્ણ ઉપયોગ :** નોંધણી આધારીત ભલામણ કરેલ રાસાયણિક દવાઓનો વપરાશ કિટ નિયંત્રણનાં છેલ્લાં પગલાંઓ તરીકે જ અને ફક્ત જીવાતોની વસ્તી આર્થિક ક્ષમ્ય માત્રા વટાવે ત્યારે જ કરવો.

(બ) સ્થળો આધારીત સલાહ

ગુજરાત		છેલ્લા અઠવાડિયામાં પડેલ ખરેખર વરસાદ (મીમી)							આગામી અઠવાડિયા માટે સુચિત / પુર્વાનુમાન વરસાદ (મીમી)				
		જુલાઈ							જુલાઈ/ ઓગષ્ટ				
		૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૩૦	૩૧	૦૧	૦૨
	અમરેલી	૦	૫	૦.૬	૮૨	૫૩	૦	૦	૦.૫	૦.૪	૨	૧૩.૬	૪.૮
	ભાવનગર	૨૫	૨	૧૭	૧૭	૧૦	૧.૪	૦	૦.૨	૦.૮	૧૪	૧૬.૪	૫.૮
	જામનગર	૦	૦	૪.૨	૧.૮	૦.૬	૦	૦	૦.૪	૦.૩	૦.૧	૧૧.૮	૫.૨
	રાજકોટ	૦	૦	૧૨.૮	૧૬.૨	૦	૦	૪.૬	૦.૪	૦.૩	૦.૪	૧૪.૩	૫.૫
	જુનાગઢ	૦.૨	૮.૮	૦	૬૦.૨	૪૧.૨	૦	૨.૧	૧.૧	૦.૮	૦.૫	૧૫.૭	૫.૮
	સાબરકાંઠા								૧.૪	૦.૫	૧૬	૨૪.૨	૧૧.૭
	સુરેન્દ્રનગર	૦	૮	૮	૪૧	૨૮	૧	૫	૦.૧	૦.૧	૫.૪	૧૪	૬.૮
	અમદાવાદ	૦	૧	૩૫	૮૦	૩૬	૨૬	૮	૦.૨	૦.૪	૧૩	૧૮.૭	૬.૬
	વડોદરા	૬	૫૪	૭	૧૭૩	૧૮	૮	૩	૧.૮	૪.૪	૨૧	૨૮.૮	૪
	પાટણ								૦.૨	૦.૧	૫.૮	૧૩	૧૧.૨
	મહેસાણા								૦.૫	૦.૨	૮.૭	૨૨.૨	૮.૮
કુલ પડેલ વરસાદ અને પ્રમાણિત રંગ		૦.૧ થી ૨.૪ મીમી		૨.૫ થી ૧૫.૫ મીમી		૧૫.૬ થી ૬૪.૪ મીમી		૬૪.૫ થી ૧૧૫.૫ મીમી		૧૧૫ થી ૨૦૪.૪ મીમી			
પડેલ વરસાદનું વર્ગીકરણ		ખૂબ જ ઓછો વરસાદ		ઓછો વરસાદ		મધ્યમ વરસાદ		ભારે વરસાદ		અતિ ભારે વરસાદ			

પાક પરિસ્થિતિ :

સુરત ખાતે, વાવણી કરેલ પાક અંકુરણ અને શરૂઆતની વૃદ્ધિ અવસ્થાએ છે. વાવણી ચાલુ છે. ખાલા પુરવા, નિંદામણ અને નાઈટ્રોજનનો પ્રથમ હપ્તો આપવામાં આવેલ છે. ખેતરોમાં ચીડો (સાયપ્રસ રોટોન્સ), સતોડી (ટ્રાયન્ટેમા મોનોગ્યાના), ધામડો (અમરાન્થસ વિરીડીસ) અને અન્ય નિંદામણનો ઉપદ્રવ જોવા મળેલ છે. રોગ અને જીવાતનો કોઈપણ ઉપદ્રવ નોંધાયેલ નથી.

જુનાગઢ ખાતે, વાવણી કરેલ પાક ૨૮ દિવસનો શરૂઆતની વૃદ્ધિ અને વહેલી વાનસ્પતિક અવસ્થાએ છે. વાવણી લગભગ પૂર્ણ થયેલ છે. ખાલા પુરવા, આંતરખેડનાં કાર્યો અને નિંદામણની પ્રક્રિયા ચાલુ છે. ઘણાં સ્થળોએ શ્રીપ્સ અને લીલાં તડતડીયાનો ઉપદ્રવ નોંધવામાં આવેલ છે. ભારે વરસાદને કારણે છુટાછવાયા સ્થળોએ પેરાવીલ્ટ (ઝડપી સુકારો) નોંધવામાં આવેલ છે.

સલાહ :

સુરત ખાતે, ખેડુતોને ખેતરો ચોખ્ખા રાખવાની સલાહ આપવામાં આવે છે. જે ખેડુતો પાસે પર્યાપ્ત માત્રામાં પિયતની સગવડ હોય તેઓ ખેતરમાં વાવણીની શરૂઆત કરી શકે છે. કપાસની વાવણી પહેલાં નિંદામણ ઉગતા પહેલાંની નિંદામણનાશક દવા પેન્ડીમીથાલીન ૩૮.૭ % સીએસ @ ૭૦૦ મીલી/એકર મુજબ આપવાથી પાકની શરૂઆતની અવસ્થામાં નિંદામણોનો અસરકારક વ્યવસ્થાપન કરી શકાય. કપાસની વાવણીની શરૂઆત ૭૫-૧૦૦ મીમી વરસાદ વરસ્યા બાદ જ કરવી જોઈએ. વધુ વરસાદનાં કિસ્સામાં, ખેતરોમાંથી વધારાનાં વરસાદી પાણીનો નિકાલ કરવો. કપાસનાં પાકમાં ૨૪૦-૪૦-૦૦ એનપીકે પ્રતિ હેક્ટર મુજબ ખાતરની જરૂરીયાત રહે છે. નાઈટ્રોજન ખાતર કપાસની વાવણી બાદ ૩૦, ૬૦, ૭૫, ૯૦ અને ૧૦૫ દિવસે સરખા હપ્તામાં આપવો. વાવણીનાં સમયે ફોસ્ફરસ ખાતરનો સંપૂર્ણ જથ્થો પાયાનાં હપ્તા તરીકે આપવો. ૧૫ દિવસનાં કપાસનાં પાકમાં વાવણી બાદની નિંદામણનાશક દવા કવીઝાલોફોપ ઈથાઈલ @ ૨ મીલી પ્રતિ લી. પાણીમાં ભેળવી છંટકાવ કરવો અને હાથથી નિંદામણ સાફ-સફાઈ કરવાથી સૌથી અસરકારક નિંદામણ વ્યવસ્થાપન થાય છે. દેશી કપાસનાં ખેતરોમાં ૧ મીટર ત્રિજ્યાનાં તંદુરસ્ત છોડોનાં વિસ્તારમાં ફ્યુઝારીયમ ફુગથી થતાં સુકારા રોગની ચકાસણી કરવી.

જુનાગઢ ખાતે, જે ખેડુતો પાસે પર્યાપ્ત માત્રામાં પિયતની સગવડ હોય તેઓ ખેતરમાં વહેલી વાવણીની શરૂઆત કરી શકે છે. છોડની વસ્તી જાળવવા ખાલા પુરવા. એમોનિયમ સલ્ફેટ ૧૦ કિલો/ એકર અથવા નાઈટ્રોજન (યુરીયા ૧૫ કિલો/ એકર) મુજબ છોડની આજુબાજુ જમીનની સપાટી પર આપવો. જ્યાં હાથથી નિંદામણ કરવું શક્ય ન હોય ત્યાં પાયરીથીઓબેક સોડીયમ ૬ + કવીઝાલોફોપ ઈથાઈલ ૪ એમઈસી @ ૨ મીલી પાણીમાં મિશ્ર કરી છંટકાવ કરવો. સફેદ માખી અને લીલા તડતડીયાનાં વ્યવસ્થાપન માટે ૧૫૦૦ પીપીએમ લીબોળીનું તેલ/ અર્ક @ ૫૦ મીલી ૧૦ લી. પાણીમાં અને શ્રીપ્સ માટે, બ્યુવેરીઆ બેસીઆના @ ૬૦ ગ્રામ ૧૦ લી. પાણીમાં ભેળવી છંટકાવ કરવો. પેરાવીલ્ટ (ઝડપી સુકારા)થી થતાં નુકશાનનાં નિયંત્રણ માટે પાણીમાં દ્રાવ્ય ખાતર (૧૩-૦-૪૫, એન-પી-કે) @ ૧૦૦ ગ્રામ ૧૦ લી. પાણીમાં ભેળવી છંટકાવ કરવો અને અસરગ્રસ્ત છોડો પર કોપર ઓક્સીક્લોરાઈડ ૫૦ ડબલ્યુપી @ ૩ ગ્રામ અથવા કાર્બેન્ડાઝીમ ૫૦ ડબલ્યુપી @ ૧ ગ્રામ/ લી. પાણીમાં ભેળવી દરેડવું.

(ક) સીઝન પૂર્ણ થયા બાદ અને વાવણી પહેલાંની ખેત કાર્ય પદ્ધતિ

૧. અગાઉની પાક સીઝન પૂર્ણ થયા બાદ ખેતરોમાં રહેલ કપાસની કરસાંઠીનાં અવશેષો અને અર્ધ-ખુલેલ જીંડવાઓ વીણી સાફ-સફાઈ કરવી. ખેતરોમાં ઉખેડી નાંખેલ શેઠા-પાળાઓ ઉપર છોડોનાં ઢગલાં કરવા નહિ. કપાસની સીઝન પૂર્ણ થવાના સમય દરમ્યાન છેલ્લી પેઢીની ગુલાબી ઈયળો ઉપદ્રવિત જીંડવાઓ જેવાં પાક અવશેષોમાં ખેતરોમાં સુષુપ્ત અવસ્થામાં રહેતી હોય છે. જેથી આવા ઉપદ્રવિત પાક અવશેષોનો ઝડપથી નાશ કરવાથી ગુલાબી ઈયળનો જીવનક્રમ તૂટે છે. આવાં પાક અવશેષોનો નાશ કરવાથી કપાસમાં બેક્ટેરીયાથી થતાં પાનનાં ઝાળ, મૂળનો કોહવારો અને ફુંગથી થતાં પાનનાં ટપકાંઓ જેવાં રોગોનાં સ્ત્રોત ઘટતાં નવી સીઝનમાં આવા રોગોનું પ્રાથમિક સંક્રમણ ઘટે છે.
૨. માર્કેટ યાર્ડ અથવા જીનીંગ મીલોનાં પરિસરમાં ૨૦ મીટરનાં અંતરે ગુલાબી ઈયળનાં ૧૦ જેટલાં ફેરોમોન ટ્રેપ લ્યુર સહિત લગાડવાથી અગાઉની સીઝનનાં ગુલાબી ઈયળનાં ફુંદાંઓ કે આત્મઘાતી પેઢીનાં ફુંદાંઓને પીજરમાં આકર્ષીને નાશ કરી શકાય છે. સમયાંતરે નિર્દેશન મુજબ લ્યુર બદલવી. ઉપદ્રવિત બીજોમાંથી નીકળતી ઈયળોનો પણ નાશ કરવો. આવાં પગલાઓની જીનીંગ મીલો કે માર્કેટ યાર્ડમાં નજીકનાં ખેતરોમાં થતો ગુલાબી ઈયળોનો ફેલાવો અટકાવી શકાય છે.
૩. ચોમાસા પહેલાં કપાસની વાવણી ટાળવી. વહેલી વાવણી કરેલ કપાસનાં પાકોમાં કળીઓ અને ફુલો જેવાં પ્રજનન ભાગો વહેલાં આવતા હોય છે. સુષુપ્ત અવસ્થામાં રહેલ ગુલાબી ઈયળનાં પ્રથમ ફુંદાંઓ વહેલા નીકળીને આવાં વહેલાં આવેલ કળીઓ અને ફુલોમાં ઈંડાઓ મૂકી નવી સીઝનમાં પ્રથમ પેઢીઓની ગુલાબી ઈયળનાં જીવનક્રમને પૂર્ણ કરવામાં મદદ કરે છે. જો સમયસર નિયંત્રણનાં પગલાઓ લેવામાં ન આવે તો સમયસર વાવણી કરેલ પાકોનાં કળીઓ અને ફુલોમાં બેસાણ થતાં બીજી પેઢીઓની ગુલાબી ઈયળોનો ફેલાવો કરે છે.
૪. ઉનાળામાં એપ્રિલ-મે મહિનામાં ઉડી ખેડ કરવાથી જમીનમાં સુષુપ્ત અવસ્થામાં રહેલ ઈયળો અને કોશેટાઓનું સૂર્યપ્રકાશની તીવ્ર ગરમીથી અને પક્ષીઓ દ્વારા ભક્ષણથી નાશ થાય છે. ખેડ દરમ્યાન પક્ષીઓ દ્વારા સપાટી ઉપર આવતાં આવાં સુષુપ્ત ઈયળો અને કોશેટાઓનું ભ્રમણ થાય છે. આવાં પગલાઓથી ગુલાબી ઈયળ, પાન ખાનાર ઈયળો અને જમીનજન્ય રોગો જેવાં કે, સુકારો, મૂળનો કોહવારો, કૃમિઓનું ઉપદ્રવ/ સંક્રમણ નવી સીઝનમાં ઘટાડી શકાય છે.
૫. ગુલાબી ઈયળનો જીવનક્રમ તોડવા, અગાઉની સીઝન દરમ્યાન ગુલાબી ઈયળથી વધુ ઉપદ્રવિત ખેતરોમાં પાક ફેરબદલી કરવી, ફક્ત કપાસ જ ગુલાબી ઈયળોનો યજમાન પાક હોય, પાક ફેરબદલી કરવાથી ગુલાબી ઈયળોનો જીવનક્રમ તૂટે છે. જમીનજન્ય રોગોથી ગ્રાહ્ય ખેતરોમાં પણ જમીનજન્ય રોગો અને કૃમિનો સંક્રમણ અટકાવવામાં પાક ફેરબદલી અસરકારક રહે છે.
૬. કપાસનાં પાકમાં ચૂસીયાં પ્રકારની જીવાતો અને રોગો સામે ટકાઉ, ઓછી અવધિવાળી અને વહેલી પાકતી જાતો/ સંકરોની પસંદગી કરવી. આવાં પગલાથી કપાસની વહેલી પાક વૃદ્ધિ અવસ્થામાં ચૂસીયાં પ્રકારની જીવાતો અને રોગો સામે બિનજરૂરી દવાઓનો છંટકાવ ટાળી શકાય, ગુલાબી ઈયળનો ઉપદ્રવ મધ્ય સીઝનથી શરૂ થઈ સતત પાકની પાછળની અવસ્થામાં વધતો હોય છે. જેથી ઓછી સમય અવધિવાળી અને વહેલી પાકતી જાતોની પસંદગીથી પાછળની અવસ્થામાં થતો ગુલાબી ઈયળનો ઉપદ્રવ ટાળી શકાય છે.
૭. ચોમાસામાં ૮૦-૧૦૦ મીમી વરસાદ પડ્યા પછી જુન મહિનામાં કપાસની વાવણી કરવી. કપાસની વાવણી બાદનાં સુકાં સમયગાળા દરમ્યાન, સારા ઉગાવા અને એકમ દીઠ છોડની સંખ્યા જાળવવા જમીનમાં પર્યાપ્ત માત્રામાં ભેજ હોવો જરૂરી છે. આવા પગલાંથી ચોમાસામાં વરસાદ ખેંચાવા છતાં ફેર વાવણી ટાળી શકાય છે. જુનમાં સમયસર વાવણી કરવાથી ગુલાબી ઈયળનો થતો વહેલો ઉપદ્રવ અટકાવી શકાય છે.
૮. કપાસનાં ખેડુતોમાં ગુલાબી ઈયળનાં સંકલિત નિયંત્રણનાં પગલાંઓ માટે વધુ જાગૃત્તા લાવવાથી ગુલાબી ઈયળનું સંકલિત વ્યવસ્થાપન સારી રીતે મેળવી શકાય છે. ખેત સામગ્રીનાં અધિકૃત વિક્રેતાઓને પણ ખેડુતોને વહેલી વાવણી ટાળવા ભલામણ કરવાની અપીલ કરવી. જેથી ખેડુતોમાં સમયસર યોગ્ય સંદેશ અસરકારક રીતે આપી શકાય.

કપાસ ઉત્પાદનની તાંત્રિકતા આધારિત વિસ્તૃત માહિતી દા.ત. જમીનની પસંદગી, જાતો/ સંકરો, ખાતર આપવાની પદ્ધતિ, વાવણીની રીત, પિયત પદ્ધતિઓ, નિંદામણ, કિટકો અને રોગોનું વ્યવસ્થાપન વિગેરેની માહિતી એન્ડ્રોઈડ આધારિત CICR Cotton App. કે જે ICAR-CICR, નાગપુર દ્વારા તૈયાર કરેલ છે. આ એપ ગુગલ પ્લે સ્ટોરમાંથી વિના મુલ્યે ડાઉનલોડ કરી શકાય છે. વધુમાં, પાક વૃદ્ધિ અવસ્થા અને હવામાન આધારિત અઠવાડિક સલાહ ICAR-CICR, નાગપુરની વેબસાઈટ ઉપર ગુજરાતી ભાષામાં ઉપલબ્ધ છે જેનો લાભ ખેડુતો લઈ શકે છે.

સલાહકર્તા :

ડો. વિજય એન. વાઘમારે

નિર્દેશક, આઈસીએઆર-કેન્દ્રીય કપાસ સંશોધન સંસ્થા, નાગપુર

સંકલનકર્તા અને સુધારકર્તા જુથ:

ડો. જી. ટી. બહેરે

ડો. એ. એસ. ટાયડે

ડો. એ. એચ. પ્રકાશ

ડો. એસ. કે. વર્મા

ડો. એસ. કે. સૈન

ડો. રીષી કુમાર

ડો. બાબાસાહેબ બી. ફાન્ડ

ડો. રામકૃષ્ણ જીઆઈ

ડો. એસ. પી. ગવાન્ડે

ડો. શિવાજી ઠુંબે

ડો. ઈસાબેલ્લા અગ્રવાલ

ડો. આર.આર.ચાપકે

પ્રદેશ આધારિત ભાષાકીય રૂપાંતર :

હિન્દી : શ્રી ઘનશ્યામ ડીઓગીરીકર અને શ્રી આશુતોષ મિશ્રા

પંજાબી : ડો. અમરપ્રીત સીંગ

તમિલ : ડો. એ. મનીકન્ડન અને ડો. એમ. સરવનન

તેલુગુ : ડો. એલ. રાજેશ ચૌધરી

મરાઠી : ડો. વૃશાલી દેશમુખ અને શ્રીમતી પૂજા ઘોન્ગે

ગુજરાતી : ડો. એચ. આર. દેસાઈ અને ડો. વિવેક શાહ

ઓરીયા : ડો. બી. એસ. નાયક

કન્નડ : ડો. નીલકંઠ હીરેમની